

hanem olvasmányos is. Az események nagyságáról, a sorsdöntő történelmi változásokról, a társadalmi, politikai és nemzetközi viszonyok gyökeres változásáról autentikus tények, valóságghú történelmi adatok tanúskodnak, frázisok, vagy előre sugallt történelmi ítéletek nélkül.

Doronjski elvtárs felvázolta a hazánkban levő viszonyok megoldásának új lehetőségeit. Unitarista helyett föderatív állam autonóm tartományokkal — ezt a víziót már a felkelés előtt sejteni lehetett. Ennek szellemében tevékenykedik Doronjski elvtárs is.

A forradalom a JKP és a SKOJ a testvériség és az egység szilárd irányvételével indult. Arról, hogy mennyire összetett volt ez a kérdés, milyen nehéz volt ezt az irányvételt megvalósítani, s ugyanakkor milyen rendkívüli mértékben jelentette éppen ez a harc teljes sikerét, milyen kitartással, következetességgel és sikerrel harcolt a SKOJ Vajdaságban e koncepció megvalósításáért, tanulságosan, dokumentáltan és rendkívül objektivén tájékoztatnak Doronjski elvtárs sorai.

Hogy a fiataloknak a forradalom jelentette az egyetlen és tartós perspektívát, hogy a küzdelmet óriási számban, fiatalos hévvel vállalták, kétségtelenül bebizonyítja Doronjski elvtárs könyve. Éppen ezért e kis formátumú, de jelentős tartalmú könyv igazi ifjúsági olvasmány, a felkelés és a forradalom történelme, a testvériség és az egység példatára, elkötelezett, szilárd üzenet valamennyi fiatalhoz, hogy kitartson és alkotó módon hozzájáruljon a szocialista forradalom, a szocialista közösség, a testvériség és az egység, a forradalmi hagyományok fejlesztéséhez.

GAÁL György

A VÁLLALKOZÁS BETELJESÍTÉSE

Penavin Olga: *A nagycsaládszervezet Szlavóniában (Kórógyon)*. A Forum Könyvkiadó és a Magyar Nyelv, Irodalom és Hungarológiai Kutatások Intézetének Kiadása. Újvidék, 1981

Kórógy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu (Korog, Laslovo, Hrastin, Retfala) külső nyelvjárási szigetek Szlavóniában. Földrajzi elkülönülésük a magyarság törzsetől, a magyar nyelvterület gócaihoz viszonyított peremreszorulásuk s azok a sajátos társadalmi-gazdasági, valamint társadalmi-politikai viszonyok, amelyekbe a történelem belekényszerítette e falvak lakosságát, egyaránt arra hatottak, hogy e helységek nyelvjárása és szokásrendszere konzerválódjék. Lélektanilag, szociológiailag egyaránt indokolható reagálás, a külső erők nyomására adott válasz, a beolvadástól való ösztönös borzongás eredménye lehetett ez a magukba zárkózás, az ősiségek ápolása, spontán vagy tudatos megőrzése. Természetesen az új, szocialista társadalmi rendszer gyökeresen megváltoztatta azokat a társadalmi-gazdasági viszonyokat, amelyek kiváltották és

fenntartották a konzerváló elzárttságot. A kommunikációs lehetőségek és alkalmak rohamos terjedése pedig még kifejezettebben segíti a hagyományok elmosódását. Paradox módon a hagyományokat gyűjtő és feldolgozó néprajztudomány fordított arányban fejlődik a hagyományokkal, azaz az elméletileg, módszertanilag egyre jobban megalapozott etnográfia mindinkább csupán a hagyományok múltba vesző nyomait kutathatja.

A négy szigetfalu szerencsére a szokásosnál is inkább hagyományörzőnek bizonyult. Az 1950-es években, amikor e terület legjobb ismerője és szakértője, Penavin Olga kutatásait kezdte, még tanulmányozhatóan éltek az ősök szokásai, babonái az utódok tevékenységében vagy emlékezetében. A munkaszokások, az ünnepek ceremóniái, az erkölcsrendszer és az értékviszonyok természetesen átruházódtak az utódokra. Ígértes őállapotra lelt hát Penavin Olga nyelvjárás- és néprajzkutató Szlavónia említett falvaiban. Az élő, felbecsülhetetlen mennyiségű és értékű anyaggal arányos a kutató vállalkozása is: átmenteni a begyűjthető anyagot az egyre gyorsabbá váló elsorvadás elől a mába, hozzáférhetővé tenni egy nép, egy tájegység történelmi állapotának helyzetrajzát a kutatók és az érdeklődők számára.

Ennek a hatalmas elszántságú, igényes vállalkozásnak az eredményei többek között a *Szlavóniai—Kórogyi Szótár* három kötete (1968—1978), a *Szlavóniai hétköznapiak* (1973), népköltészeti gyűjtések és szakpublikációk sora, valamint a legújabb monografikus mű. *A nagycsalád-szervezet Szlavóniában (Kórogyon)*.

A monográfia teljesebb leírásától el kell tekintenünk a feldolgozott anyag mennyisége és részproblémákra tagolódása miatt. Ez különben is a szakkritika feladata lesz. A kötetben feldolgozott néprajzi adatokat a szerző a szótár anyagának gyűjtésével párhuzamosan végezte, s e több évtizedes munka eredményét igyekezett a néprajzi kutatás szempontjai szerint elrendezni. A kötet címe szűkebb részprobléma tárgyalását ígéri, de a szerény cím mögött sokkal több rejtőzik: rendszerezett, élő, színes néprajzi adatok, enciklopedikus mennyiségben és elrendezésben. Mivel a nagycsalád a szlavóniai magyarok egyedüli familiáris szervezkedési típusa volt, a nagycsalád életvitele, munkaszervezése, a családtagok egymáshoz való viszonya stb. híven tükrözi a teljes etnikai-földrajzi-gazdasági közösség etikai-morális, kulturális-művészeti, gazdasági-termelési szokásait, életmódját, értékrendszerét. S ez is a célja Penavin Olga kötetének; feltárni és lehetőleg hiteles képét adni Kórogy, Szentlászló, Haraszi és Rétfalu eltűnő világának, az idejemúlt családi berendezésen keresztül bemutatni az egyszerű ember hétköznapijait és ünnepeit, tevékenységét és praktikáit, otthonát és környezetét, az emberélet fordulóit, túlnyomórészt a XIX. század második felétől a XX. század elejéig terjedő időszakra korlátozva a vizsgálódást, amin belül a kórogyi szokás- és hiedelemrendszernek is szinte teljes leírását adja.

A kötet három részre tagolódik:

1. A nagycsalád, a zadruga definiálása, alakulásának történelmi és földrajzi meghatározói; a nagycsalád modelljeinek felállítása.

2. A kórógyi nagycsalárendszer gazdasági élete, kulturális és higiénés szokásai; a lakóhely leírása.

3. A nagycsaládok közös élete, szórakozásuk, találkozásaik, a mindennapokhoz fűződő szokás- és hiedelemrendszer, a rokonsághoz és a szélesebb társadalmi környezethez fűződő kapcsolataik.

A három nagy szerkezeti egység fejezetekre, alcímekre, bekezdésekre osztása nagyban megkönnyíti a monográfiában való tájékozódást. Ha például valakit a szölcsethez kapcsolódó adatok érdekelnek, az a kötet gazdasági részében könnyen rátalál a Földművelés fejezetcím alatt a Szőlő alcímre, de az itt szerzett ismereteket ki is bővítheti, ha elolvassa az Italok, valamint a Más szórakozási és találkozási alkalmak című fejezeteket. Ez azt bizonyítja, hogy a feldolgozott anyag a függőleges felépítés mellett (az említett három nagy szerkezeti egység) vízszintes elrendezéssel is rendelkezik, azaz egy-egy témát különböző helyeken különböző aspektusokból is vizsgálat tárgyává tesz. Például a lentermesztés kapcsán nemcsak annak a gazdasági vetületét vizsgálja meg a szerző (ki, mikor, hogyan vetette, aratta, dolgozta fel stb.), hanem a szórakozás (a közös feldolgozáshoz fűződő szokások) és a művészeti hagyományok (a szóttesek mintája, kulturális funkciója) szempontjából is. E példán a módszeres anyagrendezés-módnak hangsúlyozandó előnye a kötetben való könnyű tájékozódás, elenyésző szépséghibája pedig az ismétlés, aminek folytán pl. az idős férfiak pudárkodásáról (szőlőörzés, csöszködés) szinte minden fejezetben olvashatunk.

A szerző tárgyához való kifejezetten körültekintő és módszeres viszonyulását bizonyítja a köterbeosztás mellett az a tény is, hogy csupán a tipikus — ellenőrző gyűjtések által hitelesíthető — jelenségeket veszi számba, nem vadásza a különöset, a kuriózumot. A modern néprajzi kutatás módszertanának szellemében típusokat/modelleket állít fel, legyen szó akár a kommunikációs lehetőségeket nyújtó közös helyek (public place) kor- és nembeli látogathatóságáról, akár a munkák nem, kor és rang szerinti megosztásáról, de kidolgozza még a nagycsalád rokonrendszerének megszólítástipológiáját is.

Érdekes vegyítése ez a monográfia a néprajztudománynak és a nyelvjárástannak, ugyanis a néprajzi tényeket az adatközlők nyelvhasználatával közli. Nem törekszik a lejegyzések fonetikai pontosságára — gondolok itt a dialektológia finom és pontos hangjelzéseire —, inkább a lexikai hűséget követi, tehát a regionális köznyelvet használja idézeteiben. (Az idézetekből úgy tűnik, hogy az adatközlők diglossziában beszélhettek, azaz a köznyelv is ismeretes volt előttük, s ezt — megilletődésükben, szokásból — a tájnyelvi formák közé vegyítették.) A regionális köznyelv alkalmazása és az ökonomikusan feldolgozott anyag

hihetetlen bősege azonban hiányérzetet kelt az olvasóban; az illusztrációk hiányát. A következő idézet megértését a tájnyelvi szótár sem segítheti, ha nem ismerjük a lószerszám részeinek más területeken élő elnevezéseit: „(A hám) Részei: szügyelő, nyakszív, hátazó, ízasztó, hasló, köpiü; ráska; estráng, amit a hámfára vetnek fen. Ezön húznak a lovak. Részei: köpiü, szára.” (57. o.) Hasonló fogalmi tisztázatlanságot/titokzatosságot hagy maga után a következő idézet is: „Miután megszárogatták a fonalat, felgombolyították a vitol segítségével. A csévlővel a melléket a »csévők«-re csévik, a bélt pedig a »mászor«-ra. A melléket pelenkára vetik, feltekerik a »hasaló«-ra, melyet a »szüvőfa« hátsó részén találunk. (...) A hasalót feltették a szüvőfára, befogták a melléket a nyistbe, utána a bordába. A belet a mászorról a nádból készült csévőkre csévölték, azután a vetélőbe tették, azt dobálták oda-vissza. Az asszony a lábával nyomta a nyomdokot, a kezével dobálta a vetélőt és ütötte a bordahéjat.” (68. o.)

Mellékesen szólva a kötet végén közölt képanyag felvételeit is szívesebben látnánk tisztábban, nagyobb méretben reprodukálva és a megfelelő fejezetek között elosztva.

A kifogásolható részletek között még csupán egyet említhetek. A bevezetőben feltételezett Duna-völgyi néprajzi-kulturális szövetség (panón-balkáni egység) megvoltának bizonyítása szerintem nem eléggé meggyőző. Lehet, hogy a szélesebb ismeretkörrel rendelkező szakemberek számára az ott felsorolt bizonyítékok perdöntő jelentőségűek, de a laikus nem gondol pl. a magyar és szerb, macedón vagy horvát néprajzi-kulturális bölcsőjének azonosságára *annak alapján*, hogy „A népmesében sem szerepel férfi boszorkány, csak nő (egyik szóban forgó népnél sem)”, különösen, ha tudja, hogy a szerbhorvát nyelv ennek ellenére bővelkedik a boszorkány, tündér stb. megnevezések hímnemű megfelelőiben. Természetesen ezen népek azonos vagy hasonló társadalmi-gazdasági körülmények között éltek, s jórészt hasonlóan reagáltak azokra. Ennek a ténynek az értelmében Penavin Olga szép gesztussal revidálja a nagycsalád keletkezéséről alkotott korábbi nézetét, mi szerint ezt a családi-szervezkedési módot a finnugor élet örökségének tekintette. E könyv a nagycsaládrendszert már társadalmi-gazdasági meghatározottságában szemléli.

A nagycsaládszervezet Szlavóniában a magyar néprajzkutatás jelentős adaléka, híven tükrözi a szerző szemléletbeli és kutatásmódszertani éleslátását, magas színvonalú felkészültségét, a kutató és az általa vizsgált terület és jelenségeinek dinamikus viszonyát, s nem utolsósorban alkotói megújulását is. Méltán mondhatjuk hát, hogy Penavin Olga, a szlavóniai magyarság életformájának legavatottabb ismerője és kutatója e könyvével beteljesítette vállalkozását.

FEKETE J. József